

Виховання дитини у притулку як особистісно-орієнтований процес

Павлик Надія

В статті розкривається структура виховного процесу у притулку для неповнолітніх з позицій особистісно-орієнтованого підходу. Провідною метою виховання у притулку автор вважає формування у депривованих дітей соціальної компетентності як здатності та потреби реалізуватися у соціумі.

Ключові категорії: виховання як система, особистісно-орієнтований процес, притулок для неповнолітніх, соціальне сирітство, особистість, соціальна компетентність

Розв'язання актуальної для сьогодення проблеми соціального сирітства потребує реалізації активної державної політики в двох напрямках:

- профілактика сирітства як економічного, психолого-педагогічного та соціокультурного феномену;
- вирішення нагальних питань утримання та виховання дітей, що опинилися у скрутному становищі.

Діяльність влади, органів освіти та опіки повинна відповідати рівню міжнародного законодавства, що ґрунтується на принципі особливої уваги та турботи про дітей; вказана діяльність визначається потребою української держави у компетентних, вільних, відповідальних громадянах. Така особистість повинна вміти ефективно взаємодіяти та продуктивно співпрацювати в колективі та соціумі, її діяльність повинна відбуватися в контексті гуманістичного та національного змісту і корелювати із загальноєвропейськими та світовими культурно-інформаційними процесами [10, 1].

Науковцями недостатньо вивчений процес виховання дитини у сиротинцях та притулках. В українській науковій думці широко розглянуто вплив деприваційних чинників на особистість дитини і викликані цим психолого-педагогічні особливості поведінки сиріт (Дубровіна І., Захарченко Є., Землянухіна Т., Лангмейер Й., Лісіна М., Матейчик З., Прихожан А., Просандєєва Л., Толстих Н.). Створено методичне забезпечення діагностики відхилень у поведінці та особистості соціальних та природних сиріт (Драніщева Е., Дробот Л.,

Коношенко С., Максимова Н.). Існують праці з окремих напрямків виховання для дітей, позбавлених просоціального впливу батьків (Воронова С., Галузинський В., Девіс Л., Канішевська Л., Кобзар Б., Нечай С., Оліференко Л., Пеша І., Постовойтов Є., Серeda П., Шатохіна Т., Яковенко В.), але теоретична та методична база для організації цілеспрямованого систематичного інтегрованого виховного процесу розроблена недостатньо.

В статті ми хочемо обґрунтувати значення та роль особистісно-орієнтованого підходу до організації процесу виховання соціальних сиріт у притулку для неповнолітніх.

Для забезпечення ефективності виконання провідних психолого-педагогічних функцій притулку, таких як відновлення та розвиток найважливіших форм життєдіяльності (гра, пізнання, праця, спілкування), соціальних зв'язків, соціальних ролей [8, 118], необхідно забезпечити в ньому дієву систему виховної роботи, що передбачає єдність принципів, ідеалів, мети, змісту, організаційних форм, методів, засобів і надасть можливість формування особистості соціального сироти із заздалегідь визначеними властивостями характеру, поглядами, переконаннями [5, 10].

Розглянемо детальніше структурні компоненти такої системи виховання. Її об'єднуючою та вихідною ланкою є особистісна зорієнтованість виховного процесу, яка ґрунтується на принципах любові до дітей-сиріт; доброзичливості; милосердя; чуйності; терпимості; уваги; об'єктивності і справедливості покарань (в крайніх випадках); уміння зрозуміти; родинно-сімейних стосунків; заохочення до самовдосконалення; розумної вимогливості; оптимістичного прогнозу [11, 134].

Ідеалом такої системи ми вбачаємо виховний процес, що забезпечить формування соціально компетентної особистості. Це дозволить десоціалізованій дитині легко та безболісно влитися у життя суспільства, нормально розвиватися та функціонувати в ньому. За визначенням Ради Європи компетентність особистості передбачає спроможність дитини сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; а також комплекс ставлень, цінностей, знань і

звичок, метою яких є задоволення особистісних та соціальних потреб дитини [9, 19].

Відповідно до такого ідеалу окреслимо мету виховного процесу у притулку для неповнолітніх. Ми вбачаємо її у формуванні вільної, автономної, відповідальної особистості як суб'єкта діяльності з індивідуальним досвідом та соціальною активністю.

Важливість саме таких ідеалу та мети зумовлюється трансформаційними змінами, що відбуваються у суспільстві, а саме: багатовимірністю політико-ідеологічних, суспільних, комунікативних, інформаційних аспектів діяльності держави; що, в свою чергу, обумовлює зміну освітньої системи – розширення змісту освіти, її об'єктивізація, варіативність, національна та гуманістична спрямованість, ефективність та якість [10, 1].

Тоді змістом виховної системи є діяльність працівників притулків з організації такої взаємодії дітей, при якій вони будуть включені в особистісно-орієнтовану суб'єкт-суб'єктну взаємодію для формування соціально компетентної особистості. Для розвитку громадянських, демократичних, гуманістичних якостей особистості ця система передбачає співпрацю, багатогранну та різноманітну участь, діалог та повагу між однолітками та в системі “дорослий-дитина”. Тому в зміст побудови виховної системи ми пропонуємо включити обов'язкове попереднє вивчення біологічних особливостей дитини, її конституції, поведінки, середовища, в якому дитина росла, її минулого, і, відповідно до цих даних, будувати виховне середовище та взаємодію.

Організаційні форми, методи та засоби виховання визначаються зазначеною метою. У відповідності до неї підкреслимо необхідність гармонійного поєднання індивідуальних (вони дають змогу коректувати самооцінку, усвідомлення власної цінності, формують саморефлексію, глибоке розуміння власних потреб, бажань, нахилів тощо – особистісна компетентність), і групових (для розвитку навичок ефективного спілкування та взаємодії, соціальної відповідальності, активності та подолання агресії – соціальна компетентність) форм виховної роботи.

Нами було проведено опитування студентів випускних курсів спеціальності „Соціальна педагогіка” з метою з’ясування їх поглядів на виховання дітей у притулку. Серед методів виховання, які респонденти зазначили як найбільш ефективні, - бесіди, позитивний приклад, доручення, створення виховних ситуацій, заохочення. У списку недоцільних та неефективних методів (на думку студентів) опинилися лекції, покарання та самопереконавання. Такий розподіл відповідей ми пов’язуємо з високим моральним значенням та потенціалом першої групи та пасивністю, безвідповідальністю, інертністю другої. Це підкреслює значення методів виховання не лише як інструменту впливу на дитину, але і організацію взаємодії [1, 41]. Не існує гарних або поганих методів. Просто при їх застосуванні слід врахувати особливості особистості вихованців, фактори та умови втілення, послідовність та логіку застосування методів у комплексі.

Окремо розглянемо метод соціального навчіння (за А. Бандурою) як провідний при формуванні особистісної та соціальної компетентності вихованців у притулку. Донедавна виховний процес будувався з припущення, що в особистості вже наявні невиражені, нереалізовані здорові потенціали, і завдання виховання полягає у їх виявленні та розвитку. На початку 70-х рр. XX століття почав реалізовуватися новий підхід, який припускає, що вихователь має справу з наслідками відсутності вмінь, необхідних для функціонування у сфері особистісних стосунків. Тобто до центру уваги потрапляє соціальне навчання дітей бажаним діям та вчинкам [2, 5]. При цьому замість спрямування зусиль на відновлення та перевиховання того, що було вже колись засвоєно, теоретики цього напрямку пропонують навчати індивіда якісно новому досвіду, що є підкресленням переваг виховання перед психотерапією і лікуванням, оскільки являє собою прищеплення основних умінь, здібностей і знань, які протистоятимуть безлічі недоліків та дефіцитів [2, 9]. Цей підхід реалізовується у формі тренінгу умінь. Прикладом такої системи є Нідерландська модель підвищення соціальної компетентності підлітків, яка протягом 2-х років починаючи з вересня 1999 діяла в рамках Міжнародної школи психосоціальних технологій (Росія – Голландія) [4, 30-59]. Слід застерегти читачів, що одного

тренінгу соціальних умінь не вистачить, оскільки існує нагальна потреба у розвитку у вихованців моральних, етичних, гуманістичних міркувань. Не можна зводити процес виховання лише до неухильного повторення зовнішніх вправ, адже кінцева мета – не робот-автомат, а людина з усім спектром переживань, бажань, цінностей. Тут існує певний „секрет” справжнього виховання – добрі емоційні стосунки. Механізми соціалізації мають позитивний результат лише при наявності між людьми довіри та поваги. Винятковою особливістю особистості є її суспільна сутність, тому намагайтеся застосовувати поменше соціальних і педагогічних прийомів, краще розкривайте побільше справжніх почуттів [3, 26].

Як критерій наявності в закладі гуманістичної системи виховання пропонуємо наступні її ознаки, сформульовані Канішевською Л. [7, 7]:

- наявність власної „малої концепції закладу”;
- здоровий спосіб життя колективу (навчання, праця, творча діяльність);
- гуманістичний характер стосунків між дітьми та дорослими;
- відчуття приналежності до колективу закладу.

На зміну віковій педагогіці та психології як методологічній основі побудови освітньо-виховних систем іде педагогіка особистісно-орієнтована, що передбачає дієве врахування в процесі виховання та навчання природних та закономірних відмінностей у стані здоров'я, загальних і спеціальних здібностей, інтересах та нахилах дітей [6, 15]. При роботі із соціальними сиротами ця основа необхідна тим більше, оскільки внаслідок об'єктивних та особистісних причин кожна дитина у притулку зупинилася на власному рівні розвитку, що часто не відповідає віковим, освітнім, загальноприйнятим, суспільним нормам. Виникнення в процесі виховання безпритульних особистісних новоутворень соціальної компетентності – усвідомлення себе як члена суспільства, свого призначення в житті, шляхів реалізації своїх потреб та здібностей – можливе лише при особистісно-орієнтованій виховній системі.

Список використаної літератури:

1. Бордовская Н.В. Пеан А.А. Педагогика. Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 304 с.

2. Гольдштейн Арнольд, Хомик Володимир. Тренінг умінь спілкування: як допомогти проблемним підліткам /Пер. з англ. В. Хомика.- К.: Либідь, 2003. – 520 с.
3. Зюбин Л.М. Растить человека: Записки психолога. – Л.: Лениздат, 1988. – 143 с.
4. Иванов Л.М., Конева Е.В. Применение нидерландской модели повышения социальной компетенции подростков // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 2002. - №2. С. 30-60.
5. Кобзар Б.С., Постовойтов Є.П. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишились без піклування батьків. – К.: Стилос, 1997. – 312 с.
6. Кумарина Г.Ф. Диагностирование состояний риска в развитии ребенка. Проблемы и решения // Практическая психология и логопедия. – 2003. - №1-2 (4-5). – С. 15-20.
7. Основи патріотичного виховання учнів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків у позаурочний час. Методичні рекомендації. / Укладач – Л.В. Канішевська – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1997. – 14 с.
8. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений /Под ред. В.А. Никитина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 272 с.
9. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: „К.І.С.”, 2003. – 296 с.
10. Сухомлинська О. Виховання як соціальний процес // Шкільний світ. – 2004. - №4 (228), січень. – С. 1-3.
11. Яковенко В.С. Виховання та усиновлення дітей-сиріт. – Кіровоград, 1998, - 336 с.

Рецензія

на статтю Павлик Надії

„Виховання дитини у притулку як особистісно-орієнтований процес”

Структура та зміст статті Павлик Н. повністю відповідають вимогам ВАК до фахових статей. Авторка глибоко проаналізувала літературу з теми дослідження, адаптувавши систему соціально-педагогічних знань про безпритульних дітей до теорії виховання. Робота написана на достатньому науковому та методологічному рівні і може бути рекомендована до друку.

Провідний науковий співробітник

Житомирського університету

к.пед.н., доцент

Сейко Н.А.